Соколёнок

Лашын

2/2018

март-апрель

0+

БАЛАЛАР УЬШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

Художник Иса Хумаев

Анвар-Бек КУЛТАЕВ

Юмадынъ куьнлери...

ДУЬЙСЕМБИ куьн
Келип кала аьр заман.
САЬЛИ куьни
Оны саклап турады.
САЬРСЕМБИ куьн
Терезеден коьз салган,
КИШИ юма
Мен де бар деп карайды.
ЮМА КУЬНИ
Бу сыйлы куьн аьр кимге.
ЮМА СОНЪГЫ
Сабыр эм де сак оьзи –
КАТЫ КУЬН ДЕ
Ямагатта суьйдимли!

Аьне сондай
Куьнлер барды юмада.
Аьр бириси
Айтыла халк арада!
Сыйлайык биз
Бизим юма куьнлерин –
Олар оьктем
Тутып тура оьзлерин!

понедельник
вторник
среда
четверг
пятница
суббота
воскресение

Мереке

Адабиатымыздынъ оьктемлиги...

Аьне соьйтип айтпага боламыз ана адабиятымыздынъ негизин салувшылардынъ бириси Фазиль Апас улы Абдулжалилов акында. Соьйтип ол бизим ана адабиятамызга оьмир-оьмирге кирип калды. Фазиль Апас улы 1913 йылдынъ 1 март куьнинде Ставрополь крайнынынъ Минераловод районынынъ Канглы (Куьми) авылында тувган. Ярлы эгинши аьелинде. 1920 йыл атасы Апас Орак авылына (аьли Эркин-Юрт) коьшеди. Оны ман бирге ети ясындагы Фазиль де келеди.

Авыл мектебин битирип, Фазиль Апас улы Черкесск каласындагы педтехникумга туьседи. Мине мунда онынъ яратувшылык йолы басланады. 1930 йыларда «Кызыл Шеркеш» газетасында биринши ятлавы шыгады. Сонъ хабарлар язады эм 1936 йыл автордынъ «Коьплерден экев» деген повести дуныя коьреди. Сол йыл ок ол «Енъилген явлар» деген пьесасын да язып алган.

Фазиль Апас улы онлаган ятлавлар, хабарлар, дестанлар, повестьлер, романлар язып калдырган эм олар баьриси де халкымыздынъ сыйлы китаплери болып саналадылар демеге боламыз.

Фазиль Абдулжалиловтынъ «Коьпти коьрген Кобансув», «Шувылдайды Кобансув дестанлары», «Куьшилердинъ аьели», «Асантай», «Аьруьв нышан», «Атадынъ улы», «Йоллар, йоллар», «Куба шанъ» повестьлери, «Каты агын», «Бес камышы-берекет» романлары савлай ногай халкына белгили болып калганлар эм оралдынъ биревлери орыс тилине коьширилип, Черкесск, Ставрополь эм Москва каласында да шыкканлар. Олардынъ биревлерин орыс тилине автор оьзи коьширген.

Фазиль Апас улы Абдулжалилов Карашай-Шеркеш область язувшылар кадрларын аьзирлевге уьйкен косымын салган аьдемимиз. Сыйлы язувшымыз эм шаьйиримиз Москва каласындагы Максим Горький атындагы Литинститутынынъ йогары курсларын да бириншилерден болып ногайлар арасында окып битиргенлерден болады.

Фазиль Абдулжалилов РСФСР-динъ эм СССР-динъ бир неше язувшылар съездининъ делегаты да болып сайланган. Ол Уллы Аталык согысынынъ белсен катнасувшысы эм бир неше орденлердинъ эм медальлердинъ иеси де болган.

Сыйлы язувшымыз эм шаьйиримиз 1974 йыл, яшавынынъ алпыс биринши оьмиринде яшавдан кеткен эм Черкесск каласындагы оьликке коьмилген. Онынъ атын ногайлар яшайтаган ерлерде орамлар да юритедилер.

С.Култаева.

Аьли шаьйирдинъ бир неше ятлавларын беремиз

Наьсип

Юрегимде
Отты ягып, мен туьстим,
Яшавымды
Сайлап алган йолыма.
Яхшылыкка
Мырат этип куьрестим,
Каьлем алдым,
Савыт этип, колыма.

Йыллар тамам,
Сувдай, агып кетилер.
Кырав шалды
Басымдагы шашымды.

Куллыгыма,
Арт карамай, бет берип,
Санамадым,
Бармак буьгип, ясымды.

Мен билмеймен,
Пайда халкка бердимме?
Тек билемен
Исте болдым мен алал.
Бирев соны
Коьрип, анълап билдиме –
Наьсиплимен
Деп санарга – сол тамам.

Фазиль АБДУЛЖАЛИЛОВ

Шагы етер

Кешелерде
Калка юрген юлдызлар,
Шагы етпей,
Батып энди кетерме?
Айга тенъли,
Шынар бойлы яс кызлар
Кайгы шеккен
Куьнге энди етерме?

Язлык куьнлер
Кара туьнге доьнерме,
Ошакларда
Бирден отлар соьнерме?
Дерья-тенъиз
Ягалардан шыгарма,
Бав-бакшады
Толкыны ман ютарма?

Кара бавыр
Буьгуьн сазлы боларма,
Сазаганлар
Ямгыр болып яварма?
Йыр-куьлкилер
Буьгуьн танъкы боларма,
Буйырлардан
Болат-кылыш аларма?

Ах, огырсыз,
Наьлет душпан, кара яв,
Батпаяк ты
Бизим ярык юлдызлар.
Коймаяк ты
Йырларын да, билип кал,
Шынар бойлы,
Айдай аьруьв яс кызлар.

Алай-аьйдий
Намарт душпан, наьлет яв,
Соьнмеек ти
Ошакларда отымыз.
Ярмай сенинъ
Биз оьтинъди, билип кал,
Шагы етер –
Кенъ майданды алармыз.

Айхай-аьйдий,
Наьлет душпан, канлы яв,
Коьгимизди
Кара булыт яппаяк!
Сен яманнынъ
Карыс мойнын сындырмай,
Пелван халкым
Меним тыныш таппаяк!

Ярыкландырувшыдынъ эстелигине

Окувлар етимисли оздылар

Йырманшы оьмирдинъ басында Астраханьде туьрленислер болатаган кыйын йылларда фольклор йыювшы Абдул-Хамид Джанибеков соьллеги заманги ногай язбасын туьзген.

«Джанибековтынъ окувлары» тек отчетлы амаллама тувыл. Ол ногайдынъ этнокультурасына ян авырувлы аьдемлердинъ йолыгысы болады. Сонынъ уьшин сосы окувларды озгарув ийги аьдетке айланган эм ярты оьмирдинъ бойында етимисли озгарылып келеятырлар.

Озган йыл Растопуловка селосынынъ ортак билимлендируьв мектебинде кезуьвли кере Джанибековтынъ окувлары оздылар. Оны «Эдиге» ногай яс-явка орталыгы уйгынлаган эди. Йыйылган конакларды уйгынлавшылар ногай шай ман эм боьреклер мен йылы йолыгып алдылар.

Тарыйх илмилерининъ кандидаты Виктор Викторин ногайларга ювык аьдем болган. Ол коьп йыллардынъ бойында окувларда белсинли катнасады. Муна йол да бос колы ман келмей, ол «Эдиге» ногай яс-явка орталыгына оьзининъ озгарган тергевлерининъ копияларын савгалады. Аьлим оьз соьзинде орыс тилден ногайшага да коьшип соьйледи. В.Викторин тилди саклавга уьйкен эс бермеге керегин белгиледи.

Российдынъ язувшылар Союзынынъ Астраханъ боьлигининъ етекшиси Юрий Щербаков ногай авторларынынъ орысшага коьширилген ятлавларын окып эситтирди эм «Все до строки, тебе, народ Ногай» деген китапти амалламады уйгынлавшыларга берди.

Тарыйхшы Равиль Ишмухамбетов ногаеведлердинъ йыйынтыгын презентациялады. Йыйынтыктынъ янъы баспаланувы зегенли ногай аьдеми, «Бирлик» ногай ямагатшылыгын туьзуьвшиси Равиль Джумановтынъ эстелигине багысланган.

Балаларды маданиятка тартув эм тувган тилди кенъ яйылдырув акында Растопуловка селосынынъ ортак

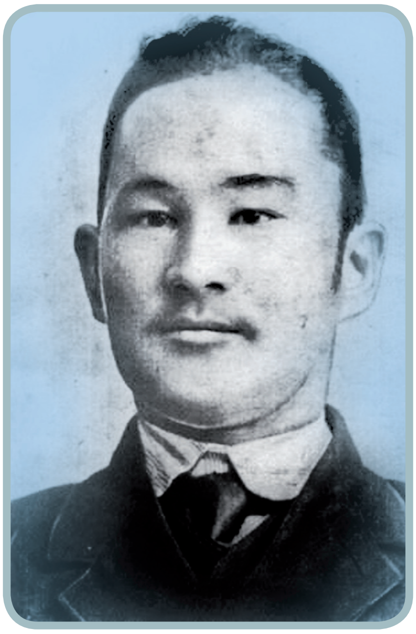

билимлендируьв мектебининъ басшысынынъ орынбасары Асель Ишназарова хабарлады.

«Эдиге» ногай яс-явка Орталагынынъ етекшиси Эльдар Идрисов та оьз ойлары ман боьлисти.

2018 йылда Абдул-Хамид Джанибековка ярасык эстелик ашылаяк. Ол ярыкландырувшыдынъ яшаган уьйининъ касында орынласаяк. Бу амаллама Абдул-Хамид Джанибековтынъ тувган куьнине багысланаяк. Проект Джанибековтынъ тувганларынынъ демеви мен эндириледи. Онынъ баславшылары ярыкландырувшыдынъ туьвеншери Марат Джанибеков эм белгили архитектор Абдурахман Махмудов етекшилейтаган «Ярканон» фирмасы боладылар. Эстеликти ашувдынъ калыбында ногай ярыкландырувшыдынъ яслык шагы акында театрластырылган коьрсетуьв де аьзирленеек. Сондай болып, зегенли суьвретши эм хореограф Сраждин Батыровтынъ яратувшылык йолы акында Арслан Бакиевтинъ туьзген фильми де коьрсетилеек. Ол да Абдул-Хамид Джанибековтай болып, ногайдынъ маданиятын алдыга алып барган аьдем болган.

Суьйтип, Абдул-Хамид Джанибековтынъ кезуьвли окувлары етимисли оздылар.

А. Найманов.

Оьзим тигип уьйрендим...

Бир кере кишкей кеде Эмирбек орам ман авыл ортасында баратаган болыпты экен. Эм ол бирден суьринип йыгылады. Тобыгын авыртады экен. Турып караса – тобыгы заьлим сыдырылган-шорабы да заьлим йыртылган болыпты.

Сонъ ол уьйге кайтады. Бокшадан ийнеди де, йипти де шыгарып алады. Сол вакыт боьлмеге онынъ тетейи кирип калады экен. Эмирбек ога карай берип:

– Тетей, тетей-ав, мага мине шорабты тигип бертагы, йыртылган оьзи, – дейди. – Сонъ оьзи ога йипли ийнеди узатады.

– Оьзинъ тигип карашы, балам, – деп те тетейи айтады эм ога ийнеди кайтарып берип кояды.

Эмирбек оьзи билген кепте шорабын тигеди. Аягына киеди эм тагы да орамга ойнамага шавып кетеди. Кеделер эм кызлар шорабын тиккен кебин коьрип селеке этпеге суьедилер эм биревлери куьлеп те аладылар.

Эмирбек эш бир затта кажынмайды эм оларга карап, йигерлене бере, айтады:

– Сиз мага куьлменъиз, бу кезек аьруьв болмаса да, эндигиси йолай кайтип ийги болганын коьрерсиз, мен аьли кайтип тикпеге керегин бираз уьйрендим...

Соннан алып кишкей Эмирбек кийиминнинъ не ери йыртылса да, оьзи тигетаган болды. Оны коьрип тетеси де коьз астыннан карайды эм баладынъ эткенине оьзи разы да болады.

Шугаипова З.

Анам! Сени суьемен

Меним анамнынъ аты Зарема. Ога 40 яс. Ол авылда социальный куллыкшы. Йыл сайын мектебимизде «Ана куьни» байрамшыланады эм мен сол куьнди бек карап тураман. Анама деп энъ ийги соьзлер аьзирлеймен. Анамыз алдында бир оьмир бойы борышлы болып каламыз, онынъ аьр бир уйкысыз кешеси уьшин, аьр бир юзиндеги сызыгы уьшин. Анам мага окув этпеге коьмек этеди, аьр заман да окувга маьне бер деп турады. А мен болсам онынъ соьзлерин ерге туьсиргим келмейди. Анамнынъ тувган куьни 19 карагыста эм мен атам ман ога билезик пен шешекей байламын, ийисли сув савгалаяк боламыз. А билезикке «Зарема» деп анамнынъ аты язылаяк. Анамды калай суьемен, энъ де ийги соьзлер излеймен ога айтпага!

Альфия Исаева,
«Тулпар» куьби, 5 кл.

Эшки бөри мен калай күрескен

(хабар)

Кавгадан сонъгы авыр йыллар. Аьдемлер ший ярлылар, авызларын ашсалар, оьпкелери коьринеди. Сарыгыз сынъар кызы Алиме мен авылдынъ шетинде басына тобан ябылган ямпик уьйде яшайды. Байы кавгадан кайтпады. Конъысы орыс хуторда Сарыгыздынъ конакбайлары яшайтаган эдилер. Тул хатыннан барларын кызгынмайтаган эдилер. Семён ман Глаша бир барса наьртуьк берер эдилер, экинши йолда дорбасына бутылкага куьнайланмай куйып, бир аяк бийдай ун салар эдилер. Боьтен де, уьйдинъ иеси Семён айлак юмарт аьдем эди.

— Глаша, Сонядан (Сарыгызга орыс конакбайлары соьйтип айтатаган эдилер) барынъды кызганма, баласы бар, караманълайдынъ байы бизим уьшин кавгада кан тоькти, кыйланып яшайды, — дер эди.

Язлыктынъ бир куьнинде Сарыгыз конакбайларына барып келейим деп, хуторга карап йолланды.

— Сени айтып туры эдик, Соня, не аьруьв болды келгенинъ. Биз сага эне-мине козламага турган эшкиди береек боламыз. Кызынъ ман экевинъизге суьт болар, улпасын тарап алсанъ, кофта, явлык согарсынъ. Улаклары сизге калар. Эщки суьт беруьвин токтатса, бизге кайтарарсынъ. Кайтармасанъ да хатеримиз калаяк тувыл, — деди Семён. — Колайынъа коьре карарсынъ.

Соьйтип, бир йол бир ат егетаган дроьгининъ артына эшкиди бай-лап, Семён, касына Сарыгызды да олтыртып, авылга карап йоьнеди.

— Соня, эшкимизге Ариша, дей-миз. Атын эситкенлей, кайда болса да ол каралдыга ювырып келеди. Адасып-сасып бир ерде де калмай-таган, — деди Семён.

Эшкиди коьргенде, Алиме аягы ер баспай суьйинди. Ол, Ариша, Ариша, деп эшкидинъ кардай ак юмсак улпасыннан, эки муьйизи-нинъ арасындагы айдарыннан сый-пады. Кызалак сав куьн эшкиди уьйдинъ артындагы ясыл оьленде отлатады. Айван да оьзине аьруьв айтканды анълайды болаяктагы. Ариша Сарыгызаларда тувып оь-скендей болып, колларына тез уьй-ренди...

Хутордан келгенли арасы коьп те озбай, Ариша Сарыгызаларга эки аьруьв улак тапты. Эшкидинъ улаклары тувганлай, Аришадынъ елини куьннен куьнге уьйкен бола бердилер. Эшки юрсе, елинлери аь-ри-бери елп-елп этип шайкалады-лар. Сарыгыз Аришадынъ увызын савып алып, уьйинде болган унды косып, увыз атуклар писирди. Али-ме атукларды ярататаганын коьр-сетип, танълайын кагып ашайды. Сарыгыздынъ эсиннен Семённынъ «Кызынъ бек арык, ога эшкидинъ суьтип ишир», деп айтканы кетпей-ди. Куьнде де Сарыгыз Аришадан шыккан суьттен стаканга куйып, кызына береди.

Куьннен-куьнге улаклар оьседи-лер. Оьзлери кайдай кытымырлар, каралды ман бир болып, косаяк атып, ойнаклайдылар. Алиме киш-кей досларына карап шеги катып куьлейди.

Куьн етип, бакшада оьстирилген-ди йыйып алган сонъ, Сарыгызалар эшки мен улакларын бакшада отла-татаган болдылар. Бир йол Алиме-динъ анасы авылдынъ ана бир ше-тинде яшайтаган боьлеси Канитат авырган деп, оны коьрмеге бараяк болып, сисеге суьт куйды, писирген атукларыннан да салды.

— Алиме, каралдыдан шыкпа. Бакшадагы эшкилерди карай тур, — деп Сарыгыз авыздан шыгып кет-ти.

Анасы айтканынша, бир якка да кептей, Алиме сыякта шиберек тобы ман ойнады, кишкей савыт кабак шелеги мен улакларга сув аь-кетти. Бир кесек заман озган сонъ, Алиме Ариша бир уьйкен ийт пен алысатаганын коьрип, каралды-ды басына кийип кышкырды. Ийт Аришадынъ артында пыскан ула-клардынъ бирисин сермеек болып, шапшыйды. Эшки балаларын ийт-тен коршалап узын уьйкен муьйиз-лери мен анавдынъ курсагына суьз-ди. Ийттинъ каьзеби улакларда, солардынъ бирисин сермесе экен. Эки янувардынъ алысувларына ка-рап, Алиме тагы да бек кышкыра-ды. Кышкырыкты эситип, конъысы карт Исхак, Саид шавып келдилер.

— Не болган, Алиме, не бек кыш-кырасынъ? — деди Саид.

— Эне, анда, анда, ийт! — деп кыз тутлыгып соьйлеп, бакша бет-ке коьрсетти.

Мазаллы, коькшил туьсли тери-си, узын куйрыгы болган януварды коьрип, Исхак:

— Саид, тез, марже, ол ийт ту-выл. Карыскыр, улаклардынъ ий-исин сезип келген! — деп ашувлы соьйледи.

Артынсыра эр кисилердинъ би-риси сенек, бириси казгыр алып, бакша бетке шаптылар. Сонынъ арасында боьри аьлсизленген эш-кидинъ елининнен сермегенин

коьрдилер. Саид сенегин боьридинъ курсагына тускап шапты. Ама боьри корадынъ уьйкен тесигиннен шыгып кашты.

— Ай-медет, энди ол яман зат бизге яшав береек тувыл экен. Даьмиккен ерине келеек те тураяк! — деп шыбынлады карт Исхак.

Ол Аришадынъ елинин канайтаганын коьрип:

— Саид, эшкидинъ ярасына парзон май якпага керек. Бизим котаннынъ табанына кыстырылган калай кутыкты алып келши! — деди.

Соьйтип, Сарыгыз келгенше конъысылары эшкидинъ ярасын ювып, парзон май яктылар. Бир кесек заманнан, ярасы битсе де, Аришадынъ елини курып баслады. Оннан сонъ да эшки Сарыгызаларга эки улак тапты.

Соьйтип, Сарыгыздынъ ялантоьс, юмарт конакбайлары авыр, кытлык йылда, тул хатынды кызы ман ашлыктан сакладылар. Сарыгыз Аришады кери иелерине аькетемен дегенде Семён ман Глаша айттырып унамадылар.

— Соня, сол эшки мен сен бай, биз ярлы болаяк тувылмыз. Суьйсенъ оны сат та, акшады керегинъе ярат, — дедилер конакбайлар бир авыздан.

Соьйтип, бергенинъ колы курымас дегенше, хутордагы конакбайлары авылдынъ кайгадер аьдемлерин аш оьлимнен куткардылар. Авыл аьдемлери де хутордагылардан бар затларын кызганмадылар: матакуя пыслак шыгарып, калакай, локым писирип аькететаган эдилер хутордагы досларына.

Хатын-кызлардынъ яратувшылыгы

Фазу Гамзат кызы Алиева 1932 йыл 5 декабрь куьн Дагыстаннынъ Хунзах районынынъ Гиничутль авылында тувган. Мектебте окыйтаган заманыннан алып ятлавлар язып баслаган. Бас дегенде Махачкаладагы хатын-кызлар пединститутын, сонъ Москва каласында Максим Горкьий атындагы Литинститутын битирген.

Оьткен 2017 йыл тувганлы 85 йыллыгы ман байланыслы Махачкалада Дагыстыннынъ халк шаьйирине шатлык аьлде эстелик ашылды. Аьли сосы сквер онынъ атын юргистеди. Фазу Алиевадынъ ятлавларын ногай тилине Кадрия, Анвар-Бек Култаев аз коьширмегенлер.

Шаьйир юзден артык китаплердинъ авторы болады.

Фазу АЛИЕВА

Неше кере

Неше бир мынъ
Мен ятлавлар язганман.
Мен сол шаклы
Яшав оьттим оьмирде.
Не шаклы бар
Менде куьш эм куват та,
Сол шаклы бар
Юлдыз яктым куьнимде.
Не шаклы бар
Кыйналув эм эрисуьв,
Оьрге кеттим,
Сонъ туьскенмен тоьменге.
Булар баьри
Янъы юлдыз юриси –
Яде авув
Тастай болып бу ерге...
Мен йыламай
Эм йырламай турмайман.
Сав оьмирим
Яшав йолын оьтип мен,
Неше шаклы коьз
Коьрмеген айкасув ман,
Аьр куьн сайын
Юрек шыдап юргенмен!

Аваршадан коьширген Ан. Култаев

Ирина ЛЕВИТАН

Астраханнынъ суьврети

Меним каламда
Бир ыспайы бар уьйлер,
Ярасыгы
Коьздинъ явын бийлеген.

Каналларда
Туьрли туьсли коьпирлер,
Эсиклери
Мык урылмай беклеген!

Астраханнынъ
Коьп бурынгы орамы,
Йырлай олар
Эм суьвретлер устасы.

Орамлардынъ
Таьрийхлерин окып мен –
Сосы калам
Ыспайы деп, билемен...

Саклайык биз
Энъ де баа, аьруьв деп,
Кала коьркин,
Оьмир-оьмир керек деп.

Астраханнынъ
Баа мага суьврети –
Эм ондагы
Ярасыклы аьр бети!

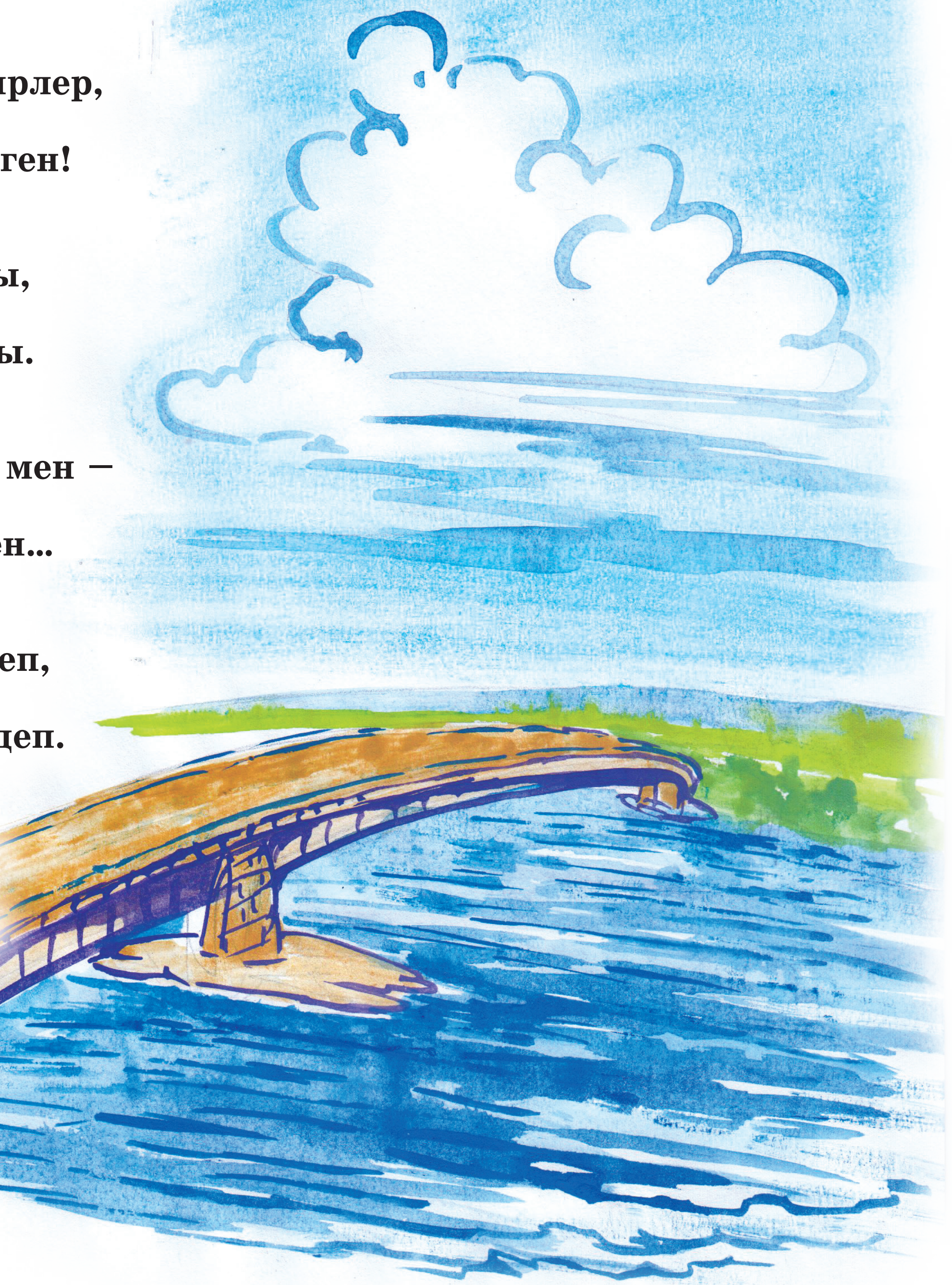

Марина ЛАЗАРЕВА

Аьдемлер де туьрли-туьрли...

Аьдемлер де
Туьрли-туьрли:
Биреви ашувлы,
Биреви куьлкили,
Биреви ярасык,
Биреви исшен,
Биреви тирев,
Биреви бийик,
Биреви маштак,
Биреви урсыскак,
Биреви коркак,
Биреви мактаншак,
Биреви узын,
Биреви тыйын,
Биреви йигит,
Биреви кийик...
Биреви дос,
Биреви кос.

Кайдай болсын инсанлар,
Мен айтайым: болсынлар.
Суьйсинлер бир-бирисин,
Анъласынлар куьлкисин,
Сыйласынлар суьйимин!
Аьдемлер туьрли-туьрли!..

Орыс тилиннен коьширген А.Култаев.

Аты белгили язувшы эм аьлим

Дагыстанда тувыл, онынъ тысында да аты ийги белгили язувшы эм аьлим Камал Ибрагим улы Абуков. Сосы куьнлерде ога 80 ясы толып туры.

Камал Ибрагим улы 1838 йыл 2 март куьнинде республикамыздынъ Хасавюрт районынъ Чагаротар авылында тувган. Филология илмилерининъ докторы, профессор эм онавдан артык проза китаплерининъ авторы. Онынъ язганлары Москвада, Махачкалада эм баскалай ерлерде баспаланып келгенлер. Илми куллыклары савлай элимизге де белгили.

Камал Абуков СССР-динъ эм РСФСР-динъ бир неше съездлерининъ делегаты да болган. Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ правление члени.

Онынъ пьесалары коьплеген театрларда салынып турадылар. Абуков ногай язувшылары Суьйин Капаев, Иса Капаев, Кадрия эм баскалары ман ийги байланысы болган язувшы эм аьлим. Олар акында бир неше илми куллыгын язган эм баспалаган демеге керек.

Биз оны келип турган сыйлы мерекеси мен ак юректен кутлаймыз эм ога эндиден армаган да онъайлыклар йорамага суьемиз.

Яша, Камал, юз яша! Сен дайым да бизи мен!

Камал АБУКОВ

Айшаттынъ кыйыны

(хабар)

Айшат балалар бавына баратаганда да, окып та, язып та билетаган эди. Сол саялы оны 6 ясында мектебке бергенлер. Салса салсын, кыздынъ тептерлеринде аьр куьн сайын каьтелер табылатаган эдилер. Каьтелер дегенде де, енъил соьзлерде йиберилген, ашыктан-ашык каьтелер. Бир де, эки де йолга койып турган окытувшы Зарипат Батыровна сонъында шыдамады эм Айшатка аьйип этти:

– Дерислерден пайынъ йок, дайым баска, мектебен тыстагы затлардынъ акында ойлайсынъ кусайды. Айтпага эрши зат, – дайм да эснеп турасынъ. Авызынъа шыбынлар кирип–шыгып турадыларма аьши?

Окувшылар куьледилер. Айшат кызарды, онынъ кирпиклери ойнап–ойнап йибердилер.

– Коьзлеринъ де коьп уйкалайды, бир де баска тувылсынъ, кухняда соган туврайтагандай... Мен ше билмеймен сага не амал этеекти де...

Бир юмадан завуч хатын Айшатты такта алдында токтатып, дерисин бере баслады:

– Сизинъ аьел мен баьри де сукланады. Атанъ заводта инженер,

Москвада окып келген. Ананъ да йогары билимли экономист. Адаласларынъ да ийги белгиге окыйдылар. Оьзлери спортсменлер… Тек бир сен аьелдинъ сыйын алып келетаган.

Завуч тавысын коьтере берип, кызга аз соьзлер де айтпады. Аягы ман полга урып алды.

Айшаттынъ сепкил якларында коьзяслары йылтырадылар.

– Айт аьши, энди не мыраданъ барды?

Айшат бирден партасына барып дорбасын алды да эм, елдей болып, класстан шыгып кетти…

Экинши куьн Айшат мектебке келмеди. Зарипат Батыровна да, завуч та Айшаттынъ ата-анасын шакырмага токтастылар.

Шакырмага да шакырдылар.

Уьйде ата-анасы урсыспай, аьйиплемей оьзи минен хабарлав эткенде, Айшат сырын шешти.

– Язув дериси мектебте ызгы дерис болады. Сол заман биз балалар бавында уйклайтаган эдик… Мектебте болса занъ артыннан занъ…

Айшат ата-анасы ман оьз арасында мектебтинъ басшыларына язув деристи алдыга салып, йырлав, суьврет, физкультура кимик кужырлы дерислерди артка салмага маслагат этеек болдылар.

Айшат эндигиси мектебке суьйине турып баратаган болды.

– Окувларша бир зат та кыйын болмаган экен, – деп, айланганда ол айтып эм куьлемсиреп те алады.

Балалар да онынъ эткен кыйынына разы экенлерин билдирмей болмайдылар…

Коьширген С. Култаева.

Ана эм хатын-кызлар акында

***
Ана бар бала, етим болмас.
***
Бир анадан тувган балалар баскаша боладылар.
***
Кыскаяклы – аьелдинъ сеними.
***
Анага балалар – онынъ бес бармагындай.
***
Берекетли кыскаяклыдынъ сыпырасы толы турар.
***
Оьгей аналы бала, наьсипсиз бала.
***
Кыз бала ят уьй уьшин тувады.
***
Каарлы хатыннынъ эри тез картаяды.
***
Аьелди аьел этетаган – кыскаяклы.
***
Хатын-кыз ыспайы болмаса да, акыллы болсын.
***
Анасы кайдай болса, кызы сондай.
***
Хатын эриншек болса, эр киси наьсипсиз болар.
***
Хатын табылар, ана табылмас.
***
Ананъ – сенинъ коьзлеринъ.
***
Куртка бар ерде, ийне де болар, йип те болар.
***
Ана да эм сенинъ коьзлеринъ де сени куьнлемес.
***
Кеше коьрген кызга куьндиз де бир кара.
***
Ана артыннан алты ай юрсенъ де арымассынъ.
***
Алтын да, арба да табылар – ана табылмас.
***
Анага авыр соьз айтпанъыз.
***
Анадан сонъ ашшы ман таьтлиди айырарсынъ.

Аьзирлеген А. Утеев

Мен де билмеймен

Уьйдеги аьелди язбага келген аьдем баладан сорайды:

– Сенинъ атынъ ким?

– Мен Ахмед, – дейди кеде.

– Сага неше йыл, Ахмед?

– Мен билмеймен.

– Кайтып сен билмейсинъ? Аьдем оьзининъ неше ясында экенин билмейтаган болаяк?

– Дурыс, меним де кужырым келеди, акай, сол затка. Эгер мен йыласам, мага булай дейдилер: «Мунадай уьйкен кедеге йыламага ярамайды», – деп. Эгер мен кыдырмага суьйсем, мага: «Сен аьли де кишкей, бармаяксынъ».

Сонынъ уьшин мен де билмеймен.

Бизим диерт

Аьр йыл сайын мектепти биткен, окувшылардынъ йолыгыс-байрамы совет йылларынан алып уьзилмей, аз болса, яркынлы, куванышлы, эстеликли болып кайсы мектебте де оьткерилип келеди. Йолыгыс-байрам, элбетте, мектебти биткен аьр яска да, самайы агарган эсли аьдемге де аявлы. Аявлы болмайма, эгер узак йыллар куьн оьткермей таьтли бала шагыннан алып бир мектебте, бир класста, бир боьлмеде, бир аьелде бир де шашырамаяктай болып окып-яшап келселер. Тенълес йолдасларынъ, абырайлы, билимли, аьрекетли окытувшыларынъ, оьсе келе юрек толкыткан, уялшан ян сезимлерин, кайбир мезгиллерде класс етекшилери мен куьплесип олтырганда ашып боьлискен ой-мырадларынъ, тенъдосларынънынъ енъил кажавлары, даьврендируьвлери, яслыктынъ емис бавындагы япалак-япалак ак шешекейлерге секинли телезиген уьмитлеринъ сагындай тизилисип эсинъде турса. Кайдай умыткысыз шак! Кайдай таьвекелли шак!

Бизим диерт (выпуск) 1968-нши йылдыкы. Ол йылларда Ногай районнынъ авылларыннан коьп балалар Терекли-Мектебке

А.Ш.Джанибеков атлы мектебке окымага келетаган эдилер А.Ш.Джанибеков атлы мектеб ол йылларда аьлиги Кадрия атлы мектебтинъ мекенинде орынласкан эди. Коьп авылларда баслангыш мектеблер эди. Баслангыш класслардагы окытувшыларымыз аьриплерге, аьриплерден соьзлер курамага уьйреттилер, эсаптынъ сырлары «косса, шыгарса, арттырув (керелев), боьлуьв (пайлав)» деген анъламлар ман таныстырдылар, табиаттынъ нышанларын айырып билдирдилер.

Бизим диерт – ол 10 «а» эм 10 «б» класслар эди. Биз оьзимиз 10 «а» класстан эдик. Ол заманда мектебтинъ етекшиси Лукманов Хайрудин Аджидаирович эди. Бир йорыкка бизди таьрийхтен эм ямагат туьзилиси (обществознание) дерислериннен окытты. Класс етекшимиз Зинаида Васильевна Джангазиева эди. Ол бизди 5-нши класстан 10-ншыга дейим немисшеден окытты. Элбетте, 5-ншиден 10-ншы класска дейим коьп окытувшылардынъ бизге ак кыйынлары тийдилер. Олар – Валенна Владимировна, Константин Моисеевич, Сталинат Кожахметовна, Борис Аркадьевич, Каирбек Зулькапиевич, Надежда Романовна, Оьлмес Кусеповна, Балбек Аджибайрамович, Динислам Юсупович, Жорж Юсупович, Бектемир Мурзаевич, Махмуд Абдулсатырович, Василий Михайлович эм баска аявлы насыйхатшыларымыз. Кайбир окы-

тувшыларымыз еннетли дуныяда. Яткан ерлери улпа болсын.

Элимиздинъ аьвлеси шеткырыйсыз. Диретимизден айырым бир тенълеримиз наьсипли бактыларын алыс ерлерде таптылар. Хыйлымыз, «тувган ердинъ куьни де аьруьв, туьни де аьруьв» — дегенге усап, окув-билим алган сонъ, суьйикли кеспилерин байырлаган сонъ, шоьрегин тувган шоьлинде излестирди. Гапарова Света, Аджиева Саниет 40 йыллардан артык тис авырувдан эмлевши усталыгын белсенли толтырып келеятырлар. Джумаев Солтанбек, Нургишиев Янтемир айтувлы бизнесменлер болдылар, районнынъ ямагат яшавында да катнасып байыр карыжлар ман канагатлайдылар. Джумагишиева Алтынбийке, Межитова Марипат эм баска тенълес кыскаяклыларымыз узак йыллар окытувшы исин уьстинликли юритип келдилер, бай сулыпларын яс окытувшыларга асабалыкка калдырдылар. Отарбаев Рашид, Аджиманбетов Амирхан, Кулунчаков Ильяс совхозларда механик, инженер куллыкларын етимисликлер мен юриткенлер. Баубекова Кураскан райпо тармагында ислеп, сыйлы куллыкшылардынъ бири эди. Такташев Рафик районнынъ финотделинде, Акманбетов Амирхан юрист дежежисинде ислеп эл арасында оьрмет казанып келдилер. Соьзсиз де, кайсы окувшы да, кайсы арка да, кайсы дирет те насыйхатшыларын йылы сезимлер мен эскередилер, оларга ак юреклериннен тек яхшылык сагынадылар.

Окытувшы! Окытувшымыз!
Дайым сизге разылыгымыз.
Алтын аьриптен ак атынъыз!
Иемиз энъкейип басымыз!

Куьнлеринъиз болсын ызасыз,
Оьмиринъиз аксын сыркавсыз.
Сиз эккен байтерек — аркалар,
Эл эрлери болдыша олар.

Окытувшым! Аявлым, аьзизим!
Янга якын ашык сыпатынъ.
Куваныштан яйып кушагын,
Шугыллайды буьгуьн балларынъ.

Минеше суьлдери мектебтинъ!
Бесиги ол баьри оьспирдинъ.
Сизи мен бактылы бу мекен,
Кенънен кенъ яхшыды этеген.

Алтын окалы ак атынъыз!
Айтамыз дайым саламымыз.
Баягыдай, баладагыдай,
Сырласайык, окытувшымыз.

Канъытар айдынъ 16-сы,
Такташев Рафик,
Джумаев Солтанбек,
Капланов Алибек.

Кара мысык эм албаслы

(эртеги)

Бир орманлыкта кара туьсли мысык яшаган болыпты экен. Аты Васька болган дейдилер. Алды кере сосы мысык авылда яшаган оьзининъ иеси мен бирге. Кайбир заманларда шышканлар ыслаган, ят мысыкларды азбарыннан кувып шыгарып йиберетаган болган. Бир-бирде кусларга да анъшылав этип турган экен. Иеси ога суьт берген, каймак та берген. Иеси куллыктан арып келип олтырган заманда, оны алдына алып олтырып та туратаган болыпты экен. Мысыкты аьр заман басыннан сыйпаган. А мысык болса, иесине явапка оьзининъ мыр-мыр йырын йырлайтаган болган. Заман келеди эм мысык картаяды. Куьши таяды. Эндигиси шышканларды ыслап болмайды. Эндигиси мысык тек исси пештинъ янында ятып турмага суьеди. Уйклап турса, иесиннен ашамага тилейди. Кайбир шакларда савыттагы суьтти де тоьгип алады эди.

Бир кере Васька мысык тагы да савыттагы суьтти тоьгеди. Иеси кыскаяклы ога бек ашувланады эм оны азбарыннан кувып йибереди.

– Кет муннан. Карайман, сен аьли яравсыз болып баслайсынъ. Суьтти тоьгесинъ, шышкан ыслап болмайсынъ. Аьр заман уйклайсынъ, – дейди ога.

– Суьйген еринъе бармага болаяксынъ. Меним карсылыгым сага йок.

Кара мысык иесине оьпкелейди эм азбардан шыгып, суьйген ягына карап абытлайды. Авылдынъ тоьгерегинде коьп айланады. Бирде шышкан ыслайды, бирде кусларга ювырады. Туьсинде ога йылы пеш энеди.

Бир кере мысык калын орманлыкка барып калады. Онда ол терен шукыр табады эм онда яшап баслайды. Орманлыкта онынъ яшавы осал тувыл эди. Шышканлар да барлар, куслар да табыладылар. Энъ де маьнелиси – оны бирев де коьрмейди эм ога бирев де урсыспайды. Булай алып караганда, аьруьв. Тек яй кетти. Куслар йылы якка уштылар, шышканлар болса, инлерине кирдилер. Васькага сувык болады эм ол аш болып баслайды. Куьзги ямгырлар тез-тез явадылар.

Бир кере кара мысык оьзининъ ининнен шыгаяк болган эди, болмады. Куьшли кар явган эм иннинъ авызын да япкан. Ол сувыклыктан калтырайды. «Мага эндигиси йылы валенки эм колгаплар болса, бир зат та керек тувыл эди. Кыстан да аман шыгар эдимтагы», – деп ол ойланады.

Бир кере кара мысык орманлыкка кирип кетип калмаспа. Караса – онынъ алдында тавык аяклы бир кишкенекей уьй туры. Оьзи де тавык болып кышкырады эди. Мысык суьйинди эм ога ювырап барды. Кишкей уьй оны оьзине йибермейди.

Кишкей уьйге калай кирмеге керегин ол ийги билетаган эди.

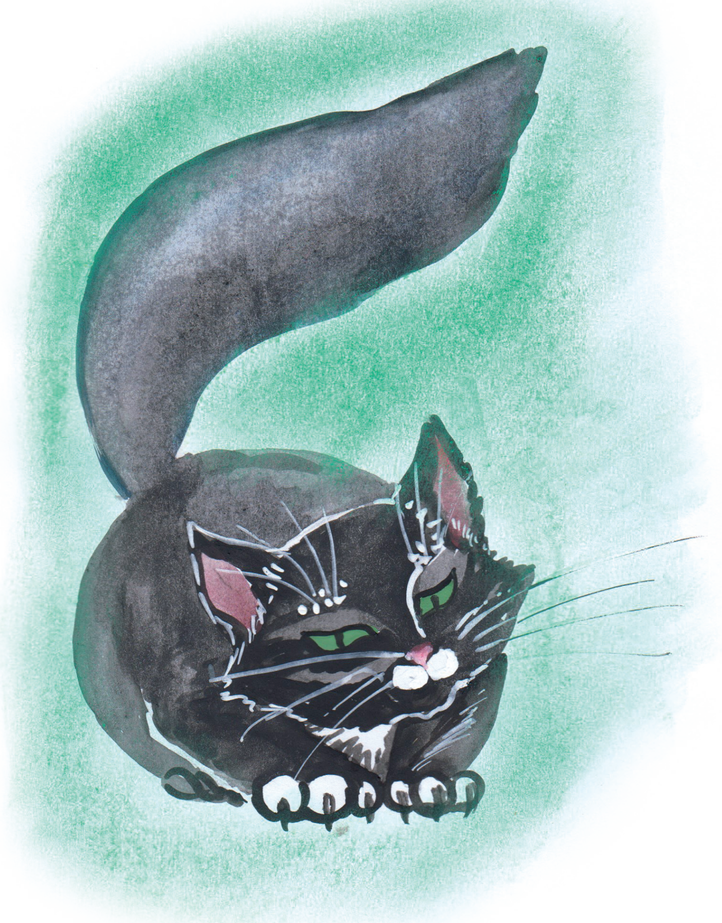

Эм оны ман пайдаланмага токтасты. Эм ол кишкей уьйге карап айтып баслады:

– Сен кишкей уьй, мага алды бетинъ мен кара, аь мен болсам, сага арт бетим мен бурылып карарман.

Кишкей уьй ога алды бети мен караганлай, онынъ эсиги ашылды эм мысык ювырып кирип калды. Васька боьлмеге де киреди. Онда йылы. Пештинъ бир муьйисинде йылы валенкилер эм колгаплар да барлар. Тамам ога тигилген экенлер. Васька валенкиди кийди эм пештинъ янында ятып уйклады. Оьзининъ билген йырын да йырлайтаган эди. Сонъ каты кепте уйклап калады.

Айтпага керек, сосы кишкей уьйде албаслы хатын оьзининъ йиен кызы Варвара ман яшаган. Олар бирге ушадылар эм кишкей балаларды коркытадылар. А Васька каты уйклавда эм туьс те коьруьвде. Ол сондай да бир каты уйклаган эм уьйге кайтып албаслы куртка эм йиени келгенин билмей де калган. Олардынъ аьр бириси оьзи мен узак авылдан тавык алып келген эди.

Олар уьйге кирдилер. Йорыгына ок ким ди бирев мунда барын сезбей болмадылар. Албаслы куртка баслайды:

– Фу-фу-фу! Кимди аьши бизим уьйдеги? Мага коьре мысыктынъ ийиси келеди-ав! Бурынымды ярып алып бараятыр сосы ийис!

Уьйдинъ муьйисинде ол мысыкты коьрип калды. Онынъ елкесиннен ыслады эм айтты:

– Ким сени мунда аькелгенди?

Кара мысык албаслы курткадан коркты эм ырыясып онынъ тоьгерегинде айланды, куйрыгы ман онда-мунда булгады.

– Албаслы-абай, мен мысык боламан. Мен яман тонъдым эм сизинъ уьйди коьрип калдым. Ол мени оьзине йиберди. Тилейман сага, албаслы-абай, мага мунда яшамага ыхтыяр бертагы! Мен сизинъ уьйди каравыл этермен, ят биревди де йиберман. Куварман. Баьри зат та яхшы болар мунда!

Албаслыга бу мысыкка дейим абай деп ийги соьзди бирев де айтпага эди. Эм ол соьз ога ийги эм йылы болып тийди. Ол мысыктынъ аркасын катлы колы ман сыйпады эм ога яшмага ыхтыяр да берди.

Сол заман йиен кызы Варвара ашувланды эм оны кувмага керек деди. Бизге мундай арыксымал мысык неден керек? Кетсин суьйген ерине!

– Йок, – деди сонда албаслы. – Яшасын бизим уьйде. Шышкан ыслар, кусларды кувар. Ятлар келсе, биревин де ювык йибермес бизим уьйге карап.

Аьне сол заманнан алып мине куьнге дейим сосы кишкей уьйде албаслы, онынъ йиени эм кара мысык бирге яшайдылар. Ятлардан меканды саклайды. Арада бир шышкан да ыслайды эм ашайды.

Коьширген С. Култаева

К. МАМБЕТОВ

Ийги хабарлары

(хабар)

Бизим аявлы эм сыйлы болган йиенлеримиз Камильге эм Каримге буьгуьн тувган куьнлери деп, баьри ювыкларымыз йыйылганлар эди. Бирисине бес ясы эм экиншисине уьш ясы толып туры. Олар оьседилер, акыллары олар ман бирге Аллага шуькир! Азбарда ойнай турып, олар биринши болып азан сесин эситип аладылар. Биледилер, дува окув басланмага керек. Аьне сол заман олар, ойынларын койып, уьйге атайга кышкырып ювырадылар: – Атай! Атай-ав! Азан! Азан! Балалар келип терезеден атайлары эсиптей коймага болатаганын да анълайдылар. А дува окымага керегин эм ол борышлы экенин биледилер: мусылман аьдеми азанды йибермеге кереги йок. Атай да йиенлерине разылыгын билдирмей болмайды. Эм ол оьзининъ дува окувында Алладан аьр заман кишкей балалары уьшин ден савлык, онъайлык тилеп турады эди. Оны кишкей йиенлери де эситедилер. Биледилер, бу тилек олар акында экенлерин де.

Эм олар-оьсин, келеятырган кишкей йигитлер, ийги хабарлары ман сосы яшавда яшасынлар эм аьр заман да болсынлар деп, кайтаралап та алады... Атай ман Камиль де эм Карим де оьктемсийдилер...

Суьвретлерде юмаклардынъ яваплары, оларды шешинъиз эм боянъыз

Туъссе аслык азбарга,
Кырт-кырт этип ашарман.
Мысык «атса» коъз мага
Тесикке мен кашарман.

Мен арслан да тувылман,
Мен каплан да тувылман,
Мен тырнакай атлыман,
Нйтке айлак катыман.

Апыл-тапыл аяклы,
Токсан тогыз таяклы.
Дос боларсынъ ога сен,
Тостакай ман суът берсенъ.

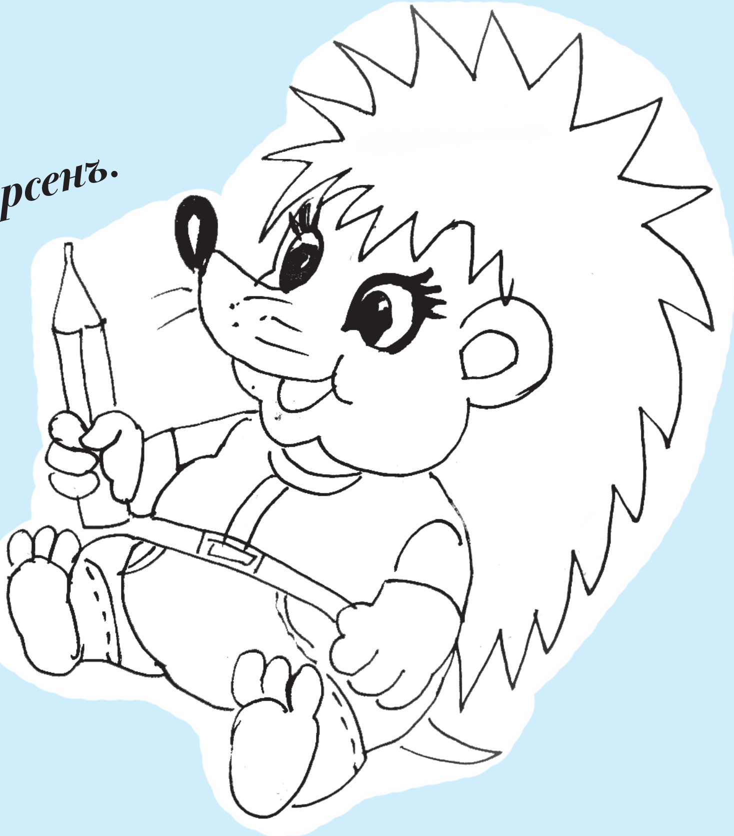

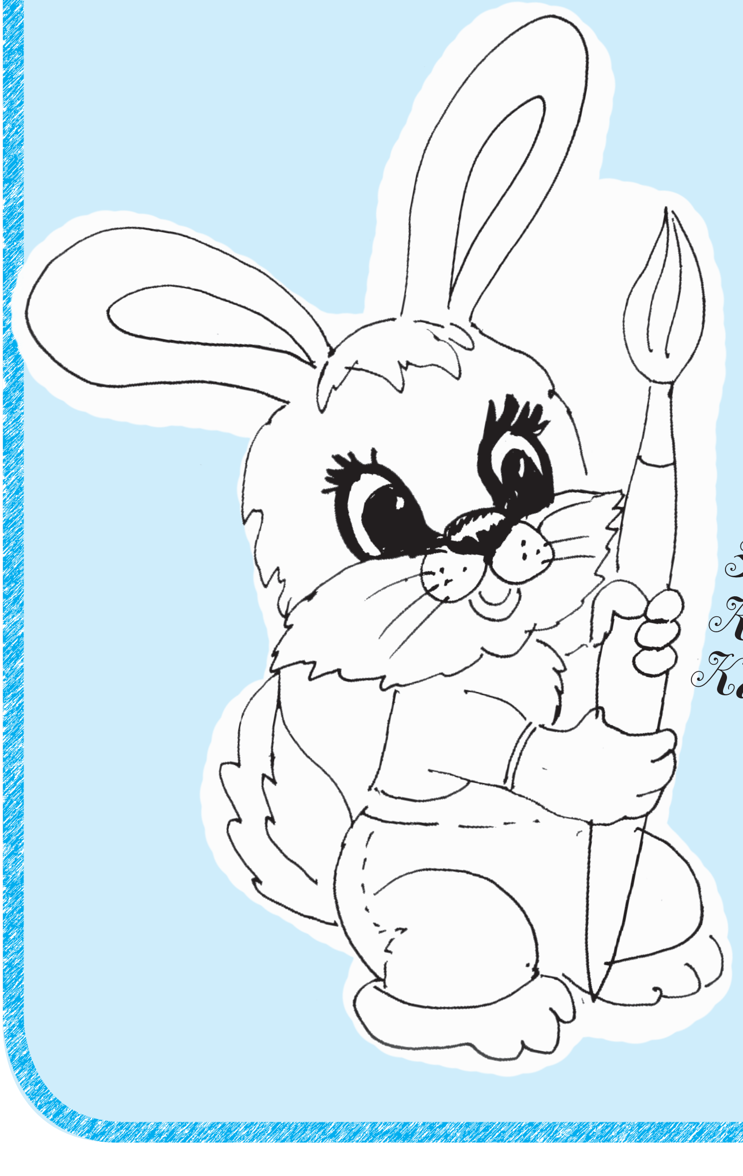

«Тырс» дегенде, тик турды
Эки кулак янма-ян,
Каргып бирден ювырды
Карлы кырда ак ....

Маьнесин шешип, явабын беринъиз...

***

«Лашын» журналын окыйтаган эм алатаган йолдасларга буьгуьн биз мунавдай тапшырмады бермеге суьемиз: тоьмендеги такпаклардынъ маьнесин шешип карамага эм онынъ явабын редакцияга коьрсетилинген адреси мен йибермеге. Эм ким де сосы такпаклардынъ явабын дурыс кепте шешип, явабын йиберсе, редакциядан тегин йосыкта журналды алмага амаллы болып калады.

***

1. Алтын – отта, эр яшавда билинер.

***

2. Аьдем соьзде тувыл, исте сыналар.

***

3. Йигитке мынъ туьрли оьнер де азлык этер.

***

4. Билген билгенин ислер,
Билмеген бармагын тислер.

***

5. Яшав кыйын болмай, тыныш болмас,
Кыйынлыкка болмас киси шыдамас.

***

6. Анадынъ коьз ясы да алтыннан баады.

***

7. Билеги юван бирди йыгар,
Билими юван мынъды йыгар.

***

8. Ошакта от соьнмесин.

***

9. Авылдасынъ ким болса, адасынъ сол болар.

***

10. Юз маьнет болганнан, юз досынъ болсын.

Аьзирлен С. Култаева.

Соколёнок
Лашын

2/2018

март - апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г.
выданный управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов **(зам. гл. редактора)**
Т.Зургалова **(отв. секретарь)**
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева **(редактор выпуска)**

Художественный редактор З.Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская

Формат 60х84 1/8.
Уч. изд. л. 3,16.
Уч. печ. лист 3,26.
Бумага офсетная.

Выход в свет 12.04.2018 г.
Тираж 308 экз.
Заказ №182.

Типография:
ООО «Издательство «Феникс».
Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».
Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.